

Diószegi László

„...nálunk most es a Templomban a nyelvünk tiltva vann.” A moldvai csángók magyar nyelvű hitéletének története és jelene

Minekünk nagy lelkek fájdalomával panaszkodtak papjok iránt való fogatkozásokról: bárcsak - úgymond - három, négy esztendőben jönne egy pap közikbe, aki gyermekeiket megkeresztelné, esketné és gyónhatnának nékie. Oly duruzsok pedig az magok vallásában, hogy noha oláh pap lakik az faluban, mégis készebbek kereszteletlen gyermekeket eltemetni, mintsem az oláh pappal megkereszteltetni. Minekünk lelkünkre kötötték, hogy kegyelmes urunknak ő nagyságának jelentsük meg, s kérjük ő nagyságát, hogy küldjön nekik egy pátert, készek ők maguk tehetsége szerint fizetni és az pátert eltartani: de oly páter kellene aki magyarul tudna, mert ők oláh és magyar nyelven kívül mást nem tudnak.”¹

Így könyörögtek a legtávolabbi moldvai csángó falu, a Dnyeszter bal partján fekvő Csöböröcsök katolikus magyarjai II. Rákóczi Ferenc fejedelem követi-nek, hogy nekik magyarul tudó papot küldjön. A rejtelmes és mitikus középkori település lakói a 20. század elejére már beolvadtak a román többségbe, magyar eredetükről családnéveik és katolikus vallásuk tanúskodik. A magyar nyelvű hitélet és a magyarul beszélő papok hiánya azonban ma is fájó pont a moldvai csángók életében. Nincs a történelemben a csángókhoz fogható szerencsétlen sorsú népcsoport, amely a középkortól a napjainkig oly kitartóan könyörgött volna a világi és egyházi hatóságokhoz az anyanyelvű hitélet lehetőségéért. Ez a példa nélküli kitartás részeredményeket hozott ugyan, de igazi áttörést máig sem sikerült elérni. Félő, hogy a globalizáció és a modern világ néhány évtized alatt beteljesíti azt, amit az egyházpolitikai érdekek és a román nacionalizmus együtt sem tudott elérni: Bekövetkezik a moldvai csángók teljes asszimilációja.

Melyek voltak azok az okok, amelyek évszázadokon keresztül a mai napig megakadályozták azt a legtermészetesebb emberi jogot, hogy egy népcsoport anyanyelvén imádkozhasson és tanulhasson?

A moldvai katolikus kisebbség etnikai és vallási szigetként él az ortodox tengerben. Jóllehet a moldvai csángók elsősorban katolikusnak definiálják magukat, Erdélyhez és Magyarországhoz való kötődésüket hangoztatják, magyarságukat sokan tudatosan vállalják. Jellemző, hogy a katolikus vallást mindmáig magyar vallásként jelölik Moldvában, és a katolikusokat magyarnak mondják. Ez a középkorban is így volt, s még akkor is magyarnak említették a katolikus papokat, ha azok valójában lengyelek, vagy olaszok voltak.²

¹ Bay Mihály és Pápai Gáspár, II. Rákóczi Ferenc fejedelem követeinek naplója. 1706. március 20. Csöböröcsök. BENDA Kálmán (szerk.): *Moldvai Csángó Magyar Okmánytár 1467-1706*. Budapest, 2003. 765.

² Petrus Parcevic marciánopolisi érseknek, Moldva aposotoli vikáriusának levele a Hitterjesztés Szent Kongregációjához. 1670. július 12. Bákó. BENDA (2003): 613.

A moldvai katolikusok túlnyomó többsége ekkor még magyar volt. Erről tanúskodnak a korabeli jelentések és összeírások, amelyekből több is részletelesen beszámol arról, hogy a moldvai katolikusok közösségei magyarok.³ A jelentések ugyanakkor visszatérően kitérnek arra is, hogy a magyarul beszélő közösségekben a prédikáció románul folyik.⁴

Beke Pál jezsuita misszionárius jelentésében beszámol a reformátusból lett katolikus plébánosról, Gyügyei Boldizsárról. A debreceni református kollégiumban 1619-ben végzett, világot járt lelkész 1630-tól 1654-ig a bákói plébánián szolgált. A pap református múltját a ferences érsek Marco Bandini nehezen tudta megemésztetni, amiben nem kis szerepe volt annak, hogy a bákói parókia épületén a két pap összekülönbözött. Azt azonban Bandini is elismerte, hogy Gyügyeit a bákói katolikusok, sőt a környező falvak csángó magyarjai is nagyon szerették, csupán azért, mert anyanyelvükön szólhattak hozzá, gyónhattak neki. Ennek volt betudható, hogy a katolikus pappá sosem szentelt, a katolikus rítust nem ismerő református kollégiumot végzett pap 24 évig vezethette a bákói plébániát.⁵

Moldva középkori katolicizmusának alapvető kérdése azonban nem a hitélet nyelve, a katolikusok etnikai hovatartozása, hanem mindenekfelett a katolikus hit megtartása volt. Az ország uralkodó egyháza és a moldvai lakosság túlnyomó része görög-keleti volt.⁶ Éppen ezért a fő veszély itt nem a reformáció esetleges hódítása, hanem az ortodoxia szívóhatása volt. Ezért kaphattak Moldvában menedéket a husziták, és ezért szolgálhatott majd negyedszázadig protestáns teológiát végzett pap Bákóban. Azt mondhatjuk, hogy a moldvai katolikusokra a középkorban még felekezetek alatti, szubkonfesszionális vallássosság volt a jellemző.⁷ A Vatikán külpolitikai doktrínája a 18. századig a kelet-európai ortodoxia megtörése és a katolicizmus keleti terjeszkedése volt. Ennek jegyében Moldvát missziós területként kezelte, és elsősorban ferences és jezsuita hittérítőket küldött a térségbe.

A középkori magyar állam fennállásig a moldvai terület pappal való ellátásával nem volt gond. A közeli csíksomlyói ferences kolostor bákói leányegyházának barátai, illetve a magyar király által kinevezett szeretvásári és árgyesi püspökök papjai gondoskodtak a hívek lelki gondozásáról. A magyar királyság három részre szakadása után a magyar jelenlét fokozatosan kiszorult Moldvából. Az esztergomi érsekség helyett előbb a szófiai, majd a szerbiai, marcianopolisi érsekséghez kapcsolták Moldvát, majd az 1600-as évek elején a

³ Petrus Parcevic marcianapolisi érseknek, Moldva aposotoli vikáriusának levele a lengyelországi pápai nunciushoz. 1671. március 7. Bákó. BENDA (2003): 653.

⁴ Antonio Angelini Da Norscia konfentuális ferences misszionárius tájékoztató följegyzése. 1670. október, (Varsó?). BENDA (2003): 629.

⁵ TÓTH István György: *A katolikus egyház szerepe a moldvai csángók etnikai identitásának kialakulásában a 17. században*. IN: DIÓSZEGI László (szerk.): *Veszélyeztetett örökség, veszélyeztetett kultúrák: A moldvai csángók*. Budapest, 2006. 16.

⁶ Petrus Parcevic marcianapolisi érseknek, Moldva aposotoli vikáriusának levele a lengyelországi pápai nunciushoz. 1671. március 7. Bákó. BENDA (2003): 653.

⁷ TÓTH István György: 17.

lengyel egyház szerezte meg a bákói püspökséget. A magyar nyelvű katolikusok problémáit csak fokozta a reformáció, aminek következtében Magyarország nagy része reformátussá vált. A csíksomlyói kolostor ugyan megmaradt, de saját fenntartása is gondot okozott, a bákói rendház működtetése meghaladta erejét. Ettől az időszaktól a folyamatos kérések ellenére csak elvétve került magyarul tudó pap a Szeret mentére. A Vatikán által küldött missziós latin nyelvű papok a románul könnyebben boldogultak, a magyart nem tudták, de nem is akarták megtanulni. Azért sem, mert a nehéz és veszélyes missziós munkát kis kivétellel ideiglenes alapotnak tekintették, és minden igyekezetükkel azon voltak, hogy mihamarabb és minél jobban meggazdagodva térjenek vissza Moldvából.⁸ Nem csoda, hogy ilyen körülmények között a magyar nyelvű hitélet szinte teljesen kiszorult a templomokból, illetve a folyamatos és nagymértékű paphiány miatt a kántorok, helyi elnevezéssel „*deákok*” pótolták a hiányzó pasztorációt.⁹

A „*deákok*” hitéletben betöltött szerepe a legutóbbi időkig igen jelentős volt a csángó falvakban, hiszen a krónikus paphiány, és az anyanyelvükön nem beszélő papok miatt a közösségeknek valamilyen megoldást kellett találni az alapvető papi teendők ellátására. A falusi kántorok feladatkörébe tartozott a félre eső közösségekben való mindennapos lelki szolgálat mellett a temetés, harangozás, de ők vezették a magyar nyelvű éneklést is. Fontos szerepük volt az oktatásban is, hiszen Moldvában a közoktatás megszervezésére csak a 19. század végén került sor. Így a *deákokra* hárult a fontosabb imák, énekek és a hit alapigazságainak megtanítása. A románul prédikáló, gyakran 10-12 községben szolgáló pap és a magyarul beszélő, képzetlen, de a közösségben élő kántorok között egyfajta munkamegosztás alakult ki, ami a 20. század közepéig számos helyen létezett.¹⁰ A 18-19 századi egyensúlyi helyzet idővel azonban a *deákok* kárára változott meg, ami végül az évszázados „*intézmény*” megszűnéséhez vezetett.¹¹

A moldvai katolikusok túlnyomó többsége még a 19. század második felében is magyarul beszélt. (1859-ben Moldva 52.881 katolikus vallású lakosának 71,6%-a

⁸ A moldvai katolikusok áldatlan helyzetét, a középkori moldvai katolikus egyház szétesését érzékletesen mutatja be Benda Kálmán. „A 17. század közepén még hét-tíz misszionárius is volt Moldvában, később már csak kettő-három.” A jelentések többször számolnak be a kötelességüket elhanyagoló, üzletelő, részegeskedő, ágyast tartó, vagy házasságterjesztésekről. BENDA (2003): 43.

⁹ Angelo da Sonnino és Francesco Antonio Da San Felice konventuális ferences misszionáriusok jelentése Francesco Ingolinak, a Hitterjesztés Szent kongregációja titkárnak. 1633 nyara, Erdély. BENDA (2003): 175.

¹⁰ A kántorok fontos szerepét jól mutatja be Dominique Jacquet jászvásári katolikus püspök levele Amann Josef Hurter jászvásári osztrák-magyar konzulnak. Jászvásár (Jassy, Iași), 1897. április 7. ... A falusi plébános, egyre másra, 4 vagy 5 főkegyházi templommal bír, ahová a lelkész havonta csak egyszer, sőt, előfordul, hogy évente csak két vagy háromszor mehet. Az ily helyiségekben a daskál hatalma majdnem korlátlan és felülmúlja a plébánosét.” SERES Attila: „A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható.” Források a moldvai magyarság anyanyelvű oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a papi képzésben, a 19. század végén. Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlémények (Főszerk: Ujváry Gábor) Budapest, 2003. 348.

¹¹ SERES Attila: *A magyarországi segélyezés szerepe a moldvai csángók egyházi oktatásában a XIX. század végén.* Székelyföld, VIII. évf. 2004. 6. sz. 90. A „*deákokról*” szerepéről részletesen ír TÁNCOS Vilmos a „*Deákok*” (parasztkántorok) moldvai magyar falvakban. című tanulmányában. Erdélyi Múzeum LVII. 1995. 3-4. füz.

magyar anyanyelvűnek vallotta magát)¹² Ennek ellenére az egyházban a román nyelv erőteljes térnyerése volt tapasztalható. Dominico Brucani missziós prefektus 1804-ben kötelezővé tette, hogy a hittan oktatása és a templomi ájtatosság felváltva, románul s magyarul történjen. Megjegyezzük, a rendelet célja ekkor még nem a csángók elrománosítása volt, hanem az olasz papok védelme a helyi, magyarul beszélő közösségekkel szemben, akik berzenkedtek az idegen atyák ellen.¹³

A román nyelv terjesztése ekkor még nem kapcsolódott össze a 19. század végén kibontakozó román nacionalista törekvésekkel. Ezt jól mutatja, hogy Arduini Rafael missziós prefektus két tannyelvű elemi iskolát hozott létre és a tantárgyak hatékonyabb tanítása érdekében 1841-ben 1.000 román, magyar és latin nyelvű ABC-s könyvet és katekizmust nyomtattatott a iasi-i nyomdával. A missziós püspök Moldva elképesztő analfabetizmusán szeretett volna javítani. (113 lakosból 1 tudott írni, olvasni!)¹⁴

A magyar nyelv kiszorítására tett próbálkozások csak a század végén erősödtek fel. Az egyesült fejedelemség 1864-es első közoktatási törvénye értelmében a kötelező elemi oktatás kizárólag románul folyhatott, a tanítók csak románok lehettek. A moldvai csángó falvakban román nyelvű óvodákat hoztak létre és az élet más területein is erősödött a román nyelv szerepe. A katolikus csángó falvakba kizárólag ortodox előjárókat, polgármestereket, jegyzőket neveztek ki abban a reményben, hogy a csak románul folyó hivatalos ügyintézés felgyorsítja a csángók románosítását.¹⁵ A román nyelv erőltetése az ekkor még többnyire csak magyarul beszélő csángó közösségek ellenállását váltotta ki. A nacionalista oktatási minisztériumban azonban hallani sem akartak azokról a visszatérő csángó kérelmekről, amelyek magyar, vagy legalább magyarul tudó tanítókat igényeltek annak érdekében, hogy a gyermekek könnyebben tanulhassanak meg románul. A folyamatos visszautasítás azt eredményezte, hogy a csángók vonakodtak iskolába küldeni gyermekeiket, amit a tanítók lefizetésével, orvosi igazolásokkal értek el. Ez viszont a csángó falvak közoktatási helyzetének katasztrofális romlásával járt és ahhoz vezetett, hogy az írástudatlansági mutatók ezekben a közösségekben szinte semmit nem javultak.¹⁶ Az Oktatási Minisztérium a csángók vonakodását pénzbüntetések kiszabásával, új iskolák építésével és a román nemzeti érzést erősítő énekek, táncok tanításával próbálta legyőzni. Az eredményességet illetően azonban sokat árulnak el az 1912-es népszámlálás adatai, amelyek szerint a csángó falvakban az írástudók aránya még ekkor is messze a Moldvai átlag alatt maradt.¹⁷ Feltételezhető,

¹² TÁNCZOS Vilmos: *A moldvai csángók lélekszámáról*. IN: POZSONY Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. Budapest, 1999. 14.

¹³ SERES Attila: *"Csángómentés" Moldvában a XIX-XX. század fordulóján Pro Minoritate*. (Főszerk. Tóth István) Budapest, 2002. tél. 21.

¹⁴ SERES (2004): 90. valamint VARGA Andrea: *A moldvai magyar római katolikusok oktatásának kérdései és a helyi közigazgatás 1859-1920 között*. IN: DIÓSZEGI (2006): 71.

¹⁵ SERES (2002): 27.

¹⁶ VARGA (2006): 73-74. I. Grigoriu területi tanfelügyelő 1901-es jelentése a férfiaknál 98% a nőknél 100%-os analfabetizmusról számol be.

¹⁷ Uo. 76. A katolikusoknak ekkor csupán 4-5%-a írástudó, szemben a moldvai 31%-os átlaggal!

hogy a máig tapasztalható elmaradottságnak, a csángó értelmiség hiányának gyökerei ezekhez a rendeletekhez is visszavezethetők.

A templomokban használt nyelvet illetően döntő és magyar szempontból negatív változást hozott az önálló iasi-i püspökség 1884-es létrehozása. Az alapítást Balla Gyula dormánfalvi (Dormanesti) minorita plébános Csák Alajos aradi minorita rendfőnöknek írott levelében így kommentálta: *Moldvában a magyarság ügye elveszett. Itt a magyar Minorita rendtartomány többé lábát meg nem vetheti...*¹⁸

Az önálló helyi egyházszervezet létrehozása jogos aggodalommal töltötte el a magyar minoritákat, de a moldvai katolikusság szempontjából elengedhetetlen volt. A terület akuttá váló problémái, az állandósult paphiány, a plébániák és templomok alacsony száma a Vatikán sürgős lépéseit indokolta. Nem véletlen, hogy az egyházmegye alapítását követő második évben már elkezdte működését az önálló iasi-i papnevelde is. A szemináriumba kezdetben főleg a moldvai városok katolikus fiataljait (lengyeleket és németeket) vették fel, de sok falusi csángó család gyermeke is bekerülhetett. A falun élő csángó ifjakkal kizárólag a papi hivatás jelenthette a felemelkedést, ezért kezdettől fogva nagy tekintélyt és megbecsülést jelentett a szemináriumi felvétel, még akkor is, ha a jezsuita intézmény köztudottan szigorú, hermetikusan elzárt volt és magyarul meg sem szólalhattak a hallgatók.¹⁹ A magyar nyelv háttérbe szorítása azonban nem csupán a iasi-i szemináriumon belül zajlott. A magyar nyelvű katekizmusokat 1866-ban kétnyelvűre cserélték, majd 1894-től csak román nyelvű füzeteket kaphattak a hívők. A folyamat betetőzéseként az első iasi-i püspök a jezsuita Nicolao Giuseppe Camilli 1893-ban rendeletben tiltotta be a magyar nyelv használatát a moldvai katolikus templomokban.²⁰

A magyar érdekek időleges érvényesítésére mégis némi esély kínálkozott. A millenniumhoz közeledve egyre nagyobb társadalmi és politikai figyelmet kaptak a Kárpátokon kívüli magyarok, elsősorban a bukovinai székelyek és a moldvai csángók. A magyar kormányok és a magyar katolikus egyház korábban többször tettek eredménytelen kísérletet arra, hogy a Szentszék Moldvát visszakapcsolja a magyar egyházi főhatóság alá.²¹ A iasi-i püspökség 1884-es létrehozása után nyilvánvalóvá vált, hogy ennek nincs többé realitása. Az is kiderült, hogy sem a Vatikán, sem a jezsuita rend római generálisa nem tesz semmilyen lépést a magyar nyelv moldvai megőrzése érdekében.²² A reménytelennek tűnő helyzetben kapóra jött, hogy amint azt Stefan Lippert von Granberg az Osztrák Magyar Monarchia iasi-i konzulja korábban már jelezte, a püspökség által alapított papi szeminárium súlyos pénzügyi gondjai miatt a

¹⁸ Balla Gyula Lajos dormánfalvi plébános levele Csák Alajos Círké aradi minorita rendfőnöknek, Dormánfalva (Dormanesti), 1896. március 2. SERES (2003): 335.

¹⁹ Uo. 338.

²⁰ DOMOKOS Pál Péter: *A moldvai magyarság.* Budapest, 2001. [Hatodik kiadás] 120. és JAKAB Attila: *Csángóság és a katolicizmus. Az identitástudat változásai.* Budapest, 2006. 22.

²¹ SERES (2002): 21. és 26.

²² Uo. 35.

Monarchia segítségére szorult. A kibontakozást és a tárgyalások elkezdését az is segítette, hogy a románosítást szorgalmazó Camillit váratlanul Rómába helyezték. Az 1895-ben kinevezet minorita Dominique Jacquet, a freiburgi katolikus egyetem professzora sokkal nyitottabban viszonyult a magyar kérésekhez.²³ A közös érdekek mentén a tárgyalások hamar eredményre vezettek. Bánffy Dezső miniszterelnök hajlandónak mutatkozott rendszeres pénzügyi segítséget nyújtani (évi 2.000 frank)²⁴ a iași-i szemináriumnak, aminek köszönhetően az ekkor már túlsúlyban lévő csángó növendékek 1896-tól rendszeres magyar nyelvoktatásban részesülhettek.²⁵

A magyar miniszterelnök azonban világosan látta, hogy a jezsuita alapítású iași-i szemináriumban korlátozott sikereket érhet csak el, s azt is felmérte, hogy a ferences-minorita Dominique Jacquet püspöknek sem szívügye a rivális rend papnevelője.²⁶ Az új püspök önálló ferences szeminárium létrehozását tervezte, amelynek vezetését a Klézsén szolgáló minorita Kárpáthy Gráciánra bízta volna. Az intézetben, amelynek célja a csángó falvak magyarul beszélő papokkal való ellátása lett volna²⁷ heti három alkalommal tanítottak volna magyart és az egyik szünetben a társalgás ezen a nyelven folyhatott volna. *Úgy látszik, - folytatja a püspök a konzulnak írt levelében - hogy ezen pontosan és állandóan szem előtt tartott intézkedésekkel a fiatal papoknak sikerülni fog a magyar nyelvet, melyet tizenkét évi gimnáziumi és theologiai tanulmányaik alatt tanulni és beszélni fognak, könnyen és finomul beszélniük.*²⁸

Bánffy közölte, hogy jelentős, évi 10.000 frankos támogatást²⁹ hajlandó biztosítani az új szemináriumnak azzal a feltétellel, ha annak keretei között egy kántor és kántortanítóképző is helyet kap. (A felvetésben nyilván szerepe volt annak, hogy a moldvai csángó falvak egyházi életében mindig meghatározó szerepet játszottak a kántorok, a „deákok”.) A biztató kezdetek után a hosszú távú együttműködés mégsem valósulhatott meg. Goluchowski Agenor külügyminiszter átíratában figyelmeztette Bánffyt, hogy a halasfalvi iskola támogatása román részről hasonló, birodalmi és magyar szempontból nem kívánatos igényeket generálhat. A csángó szemináriumnak nyújtott támogatás esetén a román kormány ugyanilyen igénnyel léphetett volna fel az erdélyi román iskolákkal kapcsolatosan, ami az egyre erősödő román nemzeti mozgalmak miatt érzékeny belpolitikai problémát érintett. Az, hogy minderre a közös külügyminiszter hívta fel a figyelmet annak volt köszönhető, hogy az oroszok megerősödésétől tartó Monarchia nem óhajtott egy könnyen elhárítható, biro-

²³ Dominique Jacquet levele. „...a szigorú lelkiismereti kötelesség arra készítet, hogy a jövődöbeli pappal, úgy a világiakkal, mint a szerzetesekkel a magyar nyelvet megtanultassam, amely az egyedüli nyelv, amellyel szent szolgálatukat teljesíthetik a katolikus nép többségének kebelében.” SERES (2003): 346-347.

²⁴ SERES (2002): 34.

²⁵ Felix Wiercinski, a jászvásári jezsuita papi szeminárium rektorának levele Vaszary Kolos esztergomi érsekhez, *Jászvásár (Jassy, Iași)*, 1896. december 12. SERES (2003): 344.

²⁶ Részletesen ld. SERES (2002): 33.

²⁷ Dominique Jacquet levele. SERES (2003): 347.

²⁸ Uo.

²⁹ Mintegy 25 millió HUF.

dalmi szempontból jelentéktelen nemzetiségi ügy miatt konfliktusba keveredni a szövetséges Romániával.³⁰

A ferences szeminárium és kántorképző végül a Monarchia támogatása nélkül is felépült. Kérdéses, hogy a Halasfalván (Halaucesti) működő intézet falai között hosszú távon megvalósulhatott volna-e a magyar nyelv oktatása, de nyilvánvaló, hogy a támogatás elmaradása sokat rontott a jövő magyar esélyein. A ferences intézet végül nem különbözött a iași-i papneveldétől. A csángó gyerekeket a külvilágtól szigorúan elzártan nevelték, szüleikkel nem tarthattak kapcsolatot, még a szünidőben sem mehettek haza. A rokoni látogatások csak a tanárok jelenlétében zajlódhattak, idegenek csak rektori jóváhagyással léphettek az iskolába. A tanítás úgy a szemináriumban, mint a kántorképzőben kizárólag románul folyt és nagy hangsúlyt kapott a román nemzeti nevelés.³¹

A korszakot értékelve kétségtelen, hogy a magyar nyelv egyre fokozódó mértékben háttérbe szorult, jobbára csak a családi kommunikációra korlátozódott. A jelentésekből ugyanakkor kitűnik, hogy a moldvai csángók nyelvi állapotán még csak keveset rontottak a közoktatásban és a közelet egyéb területén bevezetett korlátozó intézkedések. Ami az egyházat illeti, megjelentek a magyar nyelv kizorítását célzó rendeletek, de a később tapasztalható durva nyelvi diszkrimináció még nem volt jellemző. A papok többsége ugyan idegen volt, románul prédikált, de az ekkor még jelentős feladatokat ellátó deákok képesek voltak az alapvető egyházi szolgáltatásokat anyanyelven ellátni.³² Meghiúsulása ellenére figyelemre méltó volt a Bánffy féle „magyar akció”, amely azt mutatta, hogy a gazdasági tekintetben erős anyaország képes lehet a csángóknak még a legkényesebb téren is segítséget nyújtani.

A „nagy verekedés”, az első világháború alaposan átrendezte Kelet-Európa térképét. A csángók esetében ez azzal járt, hogy a 100 km-es távolság helyett közel 600 km választotta el a csángó falvakat Magyarország határaitól. Ennél is fontosabb volt, hogy a világháború előtti dinamikusan fejlődő nagyhatalom helyett egy sok sebből vérző kis ország próbálta védeni a néhány tízezerről hirtelen 3 millióra duzzadt külhoni magyar érdekeket. Az esélyeket rontotta, hogy a szent istváni országhatárookra vágyakozó és abból semmit sem engedő magyar revíziós politika a környező országok hasonlóan csökönnyös és nacionalista politikájával állt szemben.

Az új erőterben a csángókérdés jelentősége alaposan csökkent. A magyar politikusokat első sorban Kolozsvár, Marosvásárhely és a Hargita sorsa valamint Erdély 1,6 milliós magyarsága foglalkoztatta. Pozitívum volt ugyanakkor, hogy az új határok miatt könnyebb lett a moldvai csángók és az erdélyi magyarok közötti kapcsolattartás. A csángó falvak ugyanis hagyományos gazdasági és kulturális kapcsolatban voltak a csíki településekkel, amit a román hatóságok nem

³⁰ SERES (2002): 39.

³¹ Uo. 38.

³² A „deákok” meghatározó szerepét jól mutatja, hogy a korszakban mintegy 27 pap mellett 120 deák szolgált. Dominique Jacquet levele SERES (2003): 348.

néztek jó szemmel, ezért adminisztratív eszközökkel (pl. nehézkes útlevél ügyintézés) nehezítették. A határok átrendezésével a csángók ismét zavartalanul kereskedhettek a székelyekkel és könnyebben részt vehettek a csíksomlyói búcsún is. Elvértve az is előfordult, hogy erdélyi, vagy bukovinai magyar pap utazott be Moldvába és magyarul misézett, gyóntatott a csángó községekben.³³

A fenti előnyök azonban jelentéktelenek voltak a világháborúból győztesként kikerülő, megerősödött és az ifjú nemzetállamokra jellemzően féktelenül nacionalista Románia asszimilációs törekvései mellett. Az erdélyi magyarságot létszáma, gazdasági ereje, egyházai és nem utolsó sorban az anyaország valamennyire meg tudta védeni a leplezetlen románosítási törekvésektől, de a csángók esetében a korlátlan és erőszakos asszimiláció időszaka kezdődött el.

A római katolikus egyház és a nacionalista román állam között a csángók elrománosítása kapcsán egyfajta érdekközösség és együttműködés alakult ki. Ennek a furcsa kooperációnak az alapja a moldvai katolikusság sziget helyzetében keresendő. Az ortodox tengerben élő és a történelem során létéért mindig élet-halál harcot vívó moldvai katolikus klérus a román állam létrejöttékor szembesült azzal a ténnyel, hogy katolikusként soha nem lehet egyenrangú a nemzeti vallásként szereplő ortodox felekezettel. Az ekkor kialakuló és viharos gyorsasággal erősödő román nemzettudat és nemzeti egység két alapvető eleme a nyelv és az ortodox vallás volt. Az ortodox hit hiánya miatt a román nemzet azonban máig nem hajlandó integrálni a moldvai katolikusokat, sőt idegennek tartja és kiközösíti őket. Moldva csángó származású püspökei erre a kiközösítésre reagálnak a nemzeti téren tanúsított szokatlan buzgalommal, és így próbálják hátrányukat kompenzálni.³⁴ Ennek köszönhető, hogy a valamikor magyar nyelven beszélő, magyar származású csángó papok a 20. századtól románabbak lettek a románoknál, nem csak elutasítják, letagadják valamikori magyarságukat, de harcosan kiállnak a románosítási törekvések mellett.³⁵

A moldvai katolikus papságnak az ortodox egyházba történő beolvadástól való görcsös félelme a nemzeti karakter elvetése mellett azzal járt, hogy a klérus a mai napig a középkorra jellemző szigorú, tekintélyelvű vallási életet követel meg a hívőktől. Hirdetése szerint „a katolikus egyház az egyetlen megváltó egyház a világon levő összes egyház közül”, amivel mintegy kiemeli a katolikusokat a környező, eretneknek tartott ortodox románságból. Tekintettel azonban

³³ VINCZE Gábor: *Asszimiláció vagy kivándorlás*. Budapest, 2004. 28.

³⁴ TAMPU Ferenc: *Román koncepciók a moldvai csángó-magyarokról a 20. század fordulóján*. IN: DIÓSZEGI (2006): 208-209.

³⁵ A moldvai katolikus és az ortodox egyház közötti feszültséget jól megvilágítják Vladimir Peterca, kanonok, a bukaresti Szent Teréz r.k. teológiai intézet rektora által elmondottak. „Szeretnék kitérni egy másik igazságra is, az ortodox (úgy mond testvér-) egyházzal való párbeszéd problémájára. Az ortodox egyháznak van egy olyan elve, amelytől semmiképpen nem tántorítható el, és pedig az, hogy az igazi román ember ortodox kell legyen... Az ortodox egyház esetében viszont ez az elv azért különösen veszélyes, mert kapcsolódik egy másik törekvésükhöz is, ami egy nemzeti egyház kialakítását célozza. Számunkra, és itt utalok a moldvai csángókra, ez azért veszélyes, mert ez által kisebbséggé válunk, s ott kell hagyjuk otthonunkat. S hova mennénk? Ott születtünk, ott éltük le az életünket, s azt akarjuk, hogy békén hagyjanak.” Egyházi kerekasztal. Budapest, 2005. április 15. Uo. 119.

arra, hogy az utóbbiak túlnyomó számbeli többségben vannak, és az államvalás privilégiumait is élvezik, ezt csak úgy tudja elérni, hogy elszigeteli, fennhatósága alatt tartja a csángó közösségeket. Ez ahhoz vezetett, hogy a csángók mind közösségi mind egyéni kezdeményező készségüket, önállóságukat elvesztették és vakon követik a pap utasításait.³⁶

A moldvai klérus által a mai napig diktált pap-hívó viszony a legutóbbi időig kitűnően működött. A csángók mindennél többre tartják hitüket, tisztelik egyházukat, a csángó családokban ma is óriási presztízse van a papi pályának. Ugyanakkor a 21. század jelentős és robbanásszerű változásokat hozott Moldvában. A rendkívül túlnépesedett területről Románia Európai Uniói tagsága után több százezer munkavállaló – köztük nagyszámú katolikus - vándorolt Nyugat-Európába. Ez a migráció sokszoros hatással van a moldvai társadalomra, amelyek közül várhatóan az egyik legfontosabb, a több évszázada fennálló egyházi viszonyokban történő földcsuszamlás szerű változás lesz.

A Vatikán nem avatkozott be a iasi-i püspökség egyre durvább és leplezetlenebb románosító akcióiba. Egyes feltételezések szerint ennek oka a Vatikán egyházpolitikai stratégiájában keresendő. Ezek szerint Rómában évszázadok óta élt a remény, hogy „*a távoli nyelvrokonokat, a románokat egyszer majd katolizálni lehet*”, amihez az első lépés az ott élő, de magyar nyelvű hívek elrománosítása lett volna.³⁷ Megítélésünk szerint Róma passzivitását nem ez indokolta. Lehetséges, hogy a középkori katolikus egyház külpolitikájában voltak ilyen elképzelések, de a 18. században a Vatikán érdeklődése és aktivitása már az új világ, Amerika, később pedig a felszabaduló gyarmatok felé fordult.³⁸

A Vatikán tartózkodó magatartása sokkal inkább abból fakad, hogy a iasi-i püspökség hitéleti szempontból a mai napig a legjobban teljesítők között szerepel. A moldvai katolikusok híven követik papjaik minden utasítását, naponta járnak misére, az egyházi ügyekben kiemelkedően buzgók. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a római katolikus egyház eredendően nemzetek feletti egyház, nyilvánvalóvá válik, hogy Róma szempontjából a legutóbbi időig ideálisnak tűnt a fiatal egyház-megye működése. Ez okozta, hogy a Vatikán szabad kezét adott az ortodox-katolikus ellentét miatt frusztrált iasi-i püspökségnek és nem avatkozott be az egyházi gyakorlatban példa nélküli erőszakos románosítási folyamatba.

A 20. század első felében a nacionalista román állam és az ortodox országban helyét kereső fiatal katolikus klérus egymást túllicitálva hozta meg a magyar szót tiltó, a csángókat sújtó intézkedéseit. A demográfiai szakemberek szerint az európai normáknak megfelelően készült 1930-as népszámlálás hemzsegett a csángókat érintő durva hibáktól. A manipulációk eredményeként tel-

³⁶ Jelentés Sandu Ion hírszerzőnek Moldvában, a Nagyvezérkar felkérésére folytatott vizsgálatáról. A moldvai katolikusok kérdése. 1945. november 17-18. A Serviciul Special de Informații (Román Speciális Hírszerző Szolgálat) dokumentumai. Közli: OLTÍ Ágoston: *A moldvai csángók román állam iránti lojalitása második világháború alatt (II.) – román titkosszolgálati dokumentumok tükrében* – Moldvai Magyarország. 2006. szeptember, JAKAB (2006): 26.

³⁷ VINCZE (2004): 57.

³⁸ BENDA (2003): 48.

jes községek csángó lakossága tűnt el, a megfélemlített emberek tömegesen vallották magukat románoknak, noha ebben az időben a falu határát át sem lépő aszszonyok többsége nem beszélte az államnyelvet. Így fordulhatott elő például, hogy a még ma is magyarul beszélő Somoskán a népszámlálás egyetlen magyar anyanyelvű embert sem talált.³⁹ A népszámlálási adatok meghamisítása kitűnő ürügyet szolgáltat arra, hogy a közhivatalokban és a közoktatásban teljes mértékben kiszorítsák a magyar nyelvet. A század elején elkezdődött folyamat 1938-ra leplezetlen, durva diszkriminációba torkollott. Ekkor a falvakban rendelet tiltotta a nyilvános helyeken elhangzó magyar beszédet és szó sem lehetett arról, hogy akár a szintizta magyar településeken anyanyelvükön tanulhassanak a gyerekek.⁴⁰

A moldvai katolikus egyház magyarellenes intézkedései semmivel sem maradtak el a szélsőségesen nacionalista román állam rendelkezései mögött. A prédikáció és a katekizmus nyelve a század elejétől kötelezően román volt, de a kántorok révén mégis elhangozhatott magyar szó és magyar ének a templomokban. Az egyre hevesebb tiltás következményeként a 30-as években már a kántorokat is zaklatták a magyar nyelv használata miatt.⁴¹ A magyarul tudó papokat rendszerint távolí, már régen elrománosodott falvakba helyezték, és a püspökség gondosan ügyelt arra, hogy a magyar településekre kerülő lelkészek egy szót se tudjanak a hívők nyelvén.⁴² A papok magyarellenességének egészen kirívó példájával találkozhattunk Forrófalván, ahol a plébános, Romilla Bonaventura a szószékről jelentette ki: „Legyen átkozott a magyar nyelv és aki magyarul beszél!” *Megtiltotta a faluban a guzsályasokat és a kalákákat, mert itt magyar beszéd és magyar nótázás folyik, sőt elvakultságában odaig ment, hogy nem esketi össze azt a fiatal párt, amelyik nem tudja románul a katekizmust.*⁴³

A helyi papság a iași-i püspökség teljes egyetértésével, sőt támogatásával tilthatta a magyar nyelv használatát. A püspök Mihai Robu – Rab Mihály az északi csángó Szabófalva szülöttje volt, „de érzületében, műveltségben teljesen román”.⁴⁴ Robu 1938-ban püspöki rendelettel tiltotta meg, hogy a iași-i egyházmegye templomaiban magyarul hirdethessenek igét.⁴⁵

³⁹ VINCZE (2004): 29. Az 1930-as népszámlálás szerint Moldvában 23.800 magyar anyanyelvű csángó élt. Domokos Pál Péter az egyházi sematizmusok, népszámlálási adatok és saját helyszíni kutatásait összegezve 55.000 magyarul beszélő csángóról ír, míg Tanczos Vilmos a korábbi beszámolókat, a demográfiai trendeket és a mai adatokat összevetve ebben az időszakban mintegy 45.000 főben állapítja meg ezt a számot. DOMOKOS (2001). TÁNCOS Vilmos: *A moldvai csángók lélekszámáról*. IN: POZSONY (1999): 21.

⁴⁰ DOMOKOS (2001): 177.

⁴¹ Gyöngyössy Istvánnak a Magyar Misszió tanácsosának jelentése a pusztinai és lézpedi csángó-magyarok áttelepedési szándékáról. Bukarest, 1946. május 16. VINCZE (2004): 278. és 31-32.

⁴² Részletek Csúry Bálint nyelvész moldvai útibeszámolójából. Debrecen, 1934. június. VINCZE (2004): 203-204. Domokos Pál Péter helyszíni kutatásai alapján arról számol be, hogy a csángó falvakban szolgáló papok többsége nem tud magyarul. DOMOKOS (2001): 147-230.

⁴³ VINCZE (2004): 204.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ A Világosság interjúja Komput Péter lézpedi csángó legénnyel. Kolozsvár, 1947. augusztus 27. VINCZE (2004): 309.

A iasi-i és a halaucesti papi szemináriumokba elsősorban a már asszimilált északi csángó fiatalokat vették fel, „kiket erős nemzeti szellemben nevelnek. Ezekből lesz az új papi nemzedék s előreláthatólag nevezetes tényezői lesznek a csángók nagymérvű románosításának...”⁴⁶ A Vatikán teljes közömbösséggel hagyta az egyre erősödő diszkriminációt. A pápához irt drámai hangvételű könyörgések megválaszolatlanul maradtak, Róma áldását adta a moldvai katolikusok elrománosítására.⁴⁷

A második világháborút követő kommunista korszak a csángók erőszakos, durva asszimilációjának újabb fejezetét jelentette. A moldvai magyarok kiszolgáltatottságát fokozta, hogy a 1946-os földosztásból a csángókat rendszerint kihagyták.⁴⁸ Moldva ekkor már jelentősen túlnépesedett terület volt, és a reform – mint az erdélyi területeken is – a többségben lévő románokat részesítette előnyben. A vizsgált időszakban tovább folytatódott a demográfiai mutatók durva manipulálása, amely a korszak végére a moldvai magyarok teljes eltűntetését eredményezte. Jóllehet a Magyar Népi Szövetség aktivistái ezekben az években még 60.000 moldvai magyarról számolnak be,⁴⁹ az 1948-as népszámlálás már csupán 6.600 magyarul beszélő lakost jegyzett. Ez a szám az 1956-os átmeneti emelkedés (17.105) után 1966-ban 8.332-re, 1977-ben 4.258-ra, míg 1992-ben 2.165-re csökkent. Ha figyelembe vesszük, hogy az 1977-es és 1992-es moldvai magyar adatok tartalmazzák a Bákó megyéhez csatolt Gyimesbükk és Sósmező, illetve a Román megyéhez csatolt Gyergyóbékás, Almásmező és Gyergyódomokos magyarjait, kitűnik, hogy a hivatalos román politika ekkor már nem óhajtott tudni a csángókról.⁵⁰ Magyarázatra szorul a csökkenő trendből kiugró 1956-os adat. A növekedés hátterében az a rövid időszak áll, amikor a történelem során először magyar nyelvű állami iskolák nyíltak Moldvában.

A példa nélküli folyamat oka a bukaresti kormány nemzetiségi politikájának átmeneti változásában keresendő. Az 1946-os választásokat a Román Kommunista Párt csak csalásokkal tudta megnyerni, és hatalma megszilárdításához a romániai nemzetiségek megnyerésére is szüksége volt. Ezért tett gesztusokat az erdélyi magyaroknak, és ezért kezelte a csángókat a romániai magyar nemzetiség részeként.⁵¹

Mihai Robu püspökké szentelésének 25. évfordulóján így nyilatkozott egy budapesti újságírónak: „Édesanyám beszélte ezt a keverék nyelvet [vagyis a csángó-magyart], de én már elfelejtettem. S lehet, hogy folyik az ereimben magyar vér, de ha tudnám, hogy hol folyik, a bicskámmal megnyitnám, s kiengedném a földre, hogy megszabaduljak tőle.” HALÁSZ Péter: „A moldvai csángók múltjáról és jelenéről”, Az I. magyarországi csángó fesztivál és konferencia, Jászberény, 1993. 119.

⁴⁶ VINCZE (2004): 204.

⁴⁷ A kákovai, nagypataki és újfalusi csángó-magyarok könyörgő levele XI. Pius pápához. Nagypatak, 1930. VINCZE (2004): 170.

⁴⁸ Laczkó István lábniki csángó visszaemlékezése a Magyarországra való áttelepülésükre. 1947. február. VINCZE (2004): 282.

⁴⁹ Beke György újságíró riportja a lézpedi csángó-magyarok életéről. Bukarest 1957. VINCZE (2004): 357.

⁵⁰ DIÓSZEGI László - R. SÜLE Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története*, Budapest 1990. 14.

⁵¹ Uo. 16. illetve VINCZE (2004): 42.

A moldvai csángóknak nyújtott bónuszokban a kommunisták és a római katolikus egyház közötti konfliktus is szerepet játszott. A bukaresti kormánynak kapóra jött, hogy a baloldali Magyar Népi Szövetség zászlajára tűzte a csángó magyarok érdekképviselését, és kiemelten kezelte az anyanyelv megőrzésének és használatának kérdését. Ezen a téren élesen ütközött a római katolikus egyházzal, amely – a fentebb bemutatott okok és előzmények miatt – határozottan ellenezte a magyar szót.⁵²

A Magyar Népi Szövetség kihasználva a román kormányzat engedékenységet intenzív munkához kezdett a csángó területeken. Megjegyzendő, hogy a nemzetiségi kérdésben tapasztalható olvadás mellett a magyar nyelvű iskolák megnyitásában az is szerepet játszott, hogy a Bukarest ezzel próbált javítani a csángó falvak még mindig fennálló katasztrofális analfabetizmusán. A kedvező légkör eredményeként 1949-ben 22, 1951-ben már 31 csángó faluban működött magyar tannyelvű iskola. Tíz településen magyar óvodát is nyitottak és a bákói tanítóképzőben magyar nyelvű tagozat indult.⁵³

A MNSZ csángó programja kétségtelen előnyei mellett súlyos károkat is okozott. A magyar politikusok nem vették figyelembe, hogy a csángók identitástudatában történeti okok miatt kiemelkedően nagy szerepe van a vallásnak. Ennek megfelelően a moldvai magyarok a középkori Európára jellemzően elsősorban felekezetükkel határozták meg magukat.⁵⁴ A Magyar Népi Szövetség leplezetlenül egyházellenes magyar akcióját ezért sokan gyanakvással figyelték. Moldvában a katolikus egyházüldözés kezdete, a papok bebörtönzése és a szemináriumok megszüntetése gyakorlatilag egybeesett a magyar oktatás megszervezésével.⁵⁵ Nem lehet tehát csodálkozni azon, hogy a moldvai katolikus egyház szemében az MNSZ valójában a kommunizmust, az ateizmust és az antiklerikalizmust testesítette meg.⁵⁶

A iași-i püspökség természetesen kihasználta a magyar politikai szervezet programjának hibáit. Ahol lehetett élesen kritizálta a magyar tanárok katolikus szempontból elfogadhatatlan viselkedését.⁵⁷ Ekkor tűnik fel először a „magyar az ördög nyelve” kifejezés,⁵⁸ amely hatásosan egyszerűsítette le a hitűkhöz ra-

⁵² A Magyar Áttelepítési Kormánybizottság feljegyzése Gyöngyösi János külügyminiszter számmára a pusztinai csángók helyzetéről, Budapest, 1946, október 14. VINCZE (2004): 282.

⁵³ VINCZE (2004): 45.

⁵⁴ TAMPU (2006): 208.

⁵⁵ Luizi-Kalagorban a magyar iskola és a bentlakás a volt Ferenc-rendi szemináriumban kapott helyet. JAKAB (2006): 34.

⁵⁶ VINCZE (2004): 44. A kommunista magyar szövetség egyházellenessége máig érzékelhető óriási károkat okozott Moldvában a magyar ügynek.

⁵⁷ „A köség lakosága nincs jó véleményel a magyar tanitokrol, mert p-u. Farkas Gábor igaz. Kovács Olga tanitonánél alszik.” Raduly Mihály lészpedi tanító feljegyzése a Bákó tartományban működő magyar iskolákkal kapcsolatos kérdésekről. Lészped, 1951. december 11. VINCZE (2004): 355.

⁵⁸ Orbán János beszámolója a Bákó tartományi csángók iskolaügyeiről, az 1951-52-es tanév kezdetén. Bákó, 1951. szeptember 24. VINCZE (2004): 346. illetve Bakcsi Miklós az MNSz, és Varga Jenő, a közoktatásügyi minisztérium kiküldöttjének jelentése a Bákó megyei magyar tannyelvű iskolákkal kapcsolatban. Bukarest, 1950. augusztus 7. VINCZE (2004): 329.

gaszkodó csángók számára az ateista Magyar Népi Szövetség és a román nyelvű katolikus egyház közötti éles konfliktust.⁵⁹

A magyar iskolaprogramnak nem csupán egyházügyi tekintetben voltak hibái. Az újonnan szervezett iskolákat alkalmatlan, sokszor fűtetlen épületekben helyezték el, hiányoztak a tankönyvek, oktatási eszközök. Az Erdélyből küldött tanárok közül sokan száműzetésként élték meg a kötelező moldvai munkát és mindent elkövettek az erdélyi megyékbe történő visszahelyezésükért.⁶⁰ Sok dokumentum számol be részeges, korrupt, oktatásra alkalmatlan magyar tanárról, lehetetlen munkakörülményekről.⁶¹

A végső mérleg megvonása mindezek ellenére nem lehet teljesen negatív. A majdnem egy évtizedig tartó program eredményeként mégis felnőtt egy magyarul írni-olvasni tudó generáció, aminek köszönhetően a csángók teljes asszimilációja legalább egy emberöltővel kitolódott.⁶²

Az 1950-es évek gyökeres változásokat hoztak a kommunista Románia nemzetiségi politikájában. A kommunisták ekkor már leszámoltak a polgári ellenzékkel és a béketárgyalások befejeződésével külpolitikai tekintetben sem volt többé szükség a Groza féle demokratikus, magyarbarát arcúlatra. A romániai kommunista diktatúra a két világháború közötti korszak nacionalista örökségével ötvöződött, ami vészterhes jövőt jósolt a nemzeti kisebbségeknek. Gheorghiu-Dej, a Román Munkás Párt első főtitkára már 1953 januárjában kijelentette, hogy a Román Népköztársaságban megoldották a nemzetiségi kérdést, ami egyértelműen jelezte, hogy a nemzetiségi jogok drasztikus megnyirbálására kerül sor.⁶³

A Sztálin halála utáni sztálinista Romániában elkezdődött a kisebbségi iskolák felszámolása. A folyamat az évszázados magyar iskolarendszerrel rendelkező Erdélyben is elindult, a sokszorosán kiszolgáltatott moldvai csángó településeken néhány év alatt be is fejeződött. A csángó falvak magyar iskoláit a lézpedi kivételével már 1953-ban felszámolták, de néhány évvel később ezt is bezárták.⁶⁴

Az 1950-es évek közepétől Moldvában minden képzeletet felülmúlóan erőszakos, Európában példa nélkül álló asszimiláció kezdődött. A csángók magyar eredetét tudományosnak mondott, valójában politikai megrendelésre készült teóriákkal „cáfolták” meg, a közéletben és a templomokban szigorúan tilos volt a magyar

⁵⁹ „... A községek lakosai sírva kérték lelkészeiket, hogy járuljanak hozzá, hogy anyanyelvükön imádkozhassanak és tartsanak magyar nyelvű istentiszteleteket. Ezek az emberi mivoltukból kivetkőzött papok azonban kijelentették, hogy a sátán nyelvén, vagyis magyarul nem hajlandók istentiszteletet tartani és híveiknek is megtiltották, hogy a templomban magyarul imádkozzanak. Akik mégis megtették, azokat feketével kereszttel jelölték meg és kiűzték a templomból.” A Magyar Távirati Iroda jelentése a kolozsvári Világosságban megjelent, a csángók helyzetével foglalkozó cikkről. Bukarest, 1947. augusztus 13. VINCZE (2004): 307-308.

⁶⁰ Bakcsi Miklós jelentése. Bukarest, 1950 augusztus 7. VINCZE (2004): 330.

⁶¹ Orbán János beszámolója...Bákó, 1951. szeptember 24. 346.

⁶² VINCZE (2004): 50.

⁶³ VINCZE Gábor: *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között*, II. rész: 1948-1965 Magyar Kisebbség III. évfolyam. 1997. (9-10) szám, 3-4.

⁶⁴ Bartis Árpádnak, az oktatásügyi minisztérium volt felügyelőjének levele Domokos Pál Péterhez, a moldvai magyar oktatás felszámolásáról. Marosvásárhely, 1980. november 7. VINCZE (2004): 361. illetve JAKAB (2006): 35.

szó. A magyar öntudatú csángókat nyilvántartották, üldözték, megfélemlítették. Tilos volt a magyarországiakkal, sőt az erdélyi magyarokkal való bármilyen kapcsolatteremtés. A Magyarországról érkezőket az út mentén felállított rendőr- posztok megállították és visszafordították, s az erdélyi magyarok is csak állandó ellenőrzés mellett juthattak be a csángó falvakba. A Ceausescu diktatúra utolsó évtizedében a „csángó” szó magyar újságokban való leírása is tilos volt.⁶⁵

A kommunista diktatúrában a katolikus egyház és a román állam viszonyában drámai fejlemények zajlottak. A kormányzat az államvallásként kezelt ortodox egyházon kívül az összes felekezetet háttérbe szorította. Bukarest különös vehemenciával támadt a katolikus klérusra. 1948. július 18-án egyoldalúan felmondta az 1924-ben kötött konkordátumot, a görög katolikus egyházat megszüntette, a szerzetesrendeket feloszlatta, a papokat bebörtönözte.⁶⁶ A román titkosszolgálat, a hírhedt securitate erőszakkal, ígéretessel, vagy zsarolással több száz katolikus papot hálózott be, amivel szigorú kontroll alá vonta az egyház működését.⁶⁷

Paradox módon a iasi-i püspökség és a nacionalista-kommunista román állam között a csángók elrománosítása terén teljes egyetértés, harmónia alakult ki. A katolikus egyház élen járt a magyarellenes intézkedésekben. A magyar szentek tiszteletére szentelt templomok új védőszenteket kaptak, kényesen vigyáztak arra, hogy a iasi-i teológiára ne kerülhessen be magyar anyanyelvű csángó fiatal. A papi szemináriumban szélsőségesen magyarellenes, román nacionalista oktatás folyt, így az innen kikerülő papok a románosítás szószólói lettek, sőt a moldvai katolikus klérus sok helyen az állami megfigyelő apparátus részeként is szolgált.⁶⁸

A kollaboráció eredményeként a iasi-i egyházmegyében szokatlan engedmények voltak tapasztalhatók. Itt a kommunizmus ideje alatt is lehetett plébániákat szervezni, templomokat építeni és a papi szemináriumokat is újra megnyitották. A mai bukaresti érsek, Ion Robu és a iasi-i segédpüspök, Aurel Perca a legdurvább elnyomás éveiben, az 1970-es és az 1980-as években hivatalosan és éveken át Rómában tanulhatott. Ezzel egy időben az erdélyi országrészben a római katolikus egyházat súlyos korlátozásoknak és üldözéseknek tették ki.⁶⁹

⁶⁵ DIÓSZEGI - R. SÜLE (1990): 15. Halász Péter etnográfus feljegyzése a pusztinai rendőrségi zaklatásról. Budapest 1976. augusztus. VINCZE (2004): 369-377. illetve POZSONY Ferenc: *A moldvai csángók érdekvédelmi törekvései 1989 után*. Budapest, 2004. 3. A példátlan intézkedésekhez a magyar kommunista kormányzat is asszisztált. Benda Kálmán leírja, hogy a Moldvai Csángó-Magyar Okmánytár című nagyszabású tudományos munkáján csak titokban tudott dolgozni, mert az a hivatalos akadémiai munkatervében nem szerepelhetett. BENDA Kálmán: *A Moldvai csángó-magyar okmánytár. Egy forráskiadvány története*. História 1990. I. szám.

⁶⁶ Részletesen ld. MARTON József: *A katolikus egyház helyzete a kommunizmus idején Erdélyben, különös tekintettel a püspökökre*. Keresztény Szó. XXI. évfolyam. 3. szám. 2010. március.

⁶⁷ VARGA Andrea: *Moldvai katolikusok a Vatikán és a Szekuritáté között*. IN: DIÓSZEGI (2006): 157-165.

⁶⁸ Radu ROSETTI, Meinolf ARENS, Daniel BEIN, DEMÉNY Lajos: *Rendhagyó nézetek a csángókról*. Szerk: MISKOLCZY Ambrus. Budapest, 2004. 126.

⁶⁹ Uo. valamint JAKAB (2006): 36.

Az 1989-es forradalom és az azt követő rendszerváltás ellentmondásosságával együtt reményteli változásokat hozott Moldvában. A román politika sem volt mentes a kelet-európai megújulás anomáliáitól, de mégsem lehetett összehasonlítani Ceausescu totalitárius diktatúrájával. Románia 2007-től az Európai Unió tagja lett, ami elvben az európai normák adaptálását is jelentette. Megjegyzendő, hogy a csángó falvakban az uniós tagság kisebbségi, vagy emberi jogi tekintetben nem jelentett változást. A túlnyomó többségében magyar anyanyelvű Pusztina óvodájában a mai napig tilos a magyar nyelvű mondókák tanítása, tisztán magyar községekben sincs lehetőség az állami iskolákban a magyar nyelv tanulására.

Jelentős változást hozott, hogy a magyar politikában ismét prioritást kapott a határokon túli magyarság sorsa, és külön hangsúlyt kapott a csángók ügye. A különlegesen archaikus csángó kultúra iránt Magyarországon óriási érdeklődés bontakozott ki, aminek köszönhetően a civil társadalom nagy segítőkészséggel fordult a moldvai magyarok felé.⁷⁰

Az új helyzetben a csángók hamar éltek az önszerveződés lehetőségeivel, megalakították érdekvédelmi szervezeteiket, magyar nyelvű újság beindítását kezdeményezték. Az 1990 októberében létrehozott Moldvai Csángómagyarok Szövetsége (MCSMSZ) a helyi hatóságok heves ellenállása és folyamatos akadályoztatása ellenére 2000-ben megszervezte az iskolán kívüli magyar oktatási programot, sőt elérte, hogy néhány faluban a magyar, mint idegen nyelv az állami iskolában is választható legyen. 2009 őszén a helyi hatóságok és az egyház folyamatos ellenzése dacára már 21 faluban indult magyar iskola, ahol mintegy 1.000 gyermek részesülhet magyar nyelvtanításban. Az oktatási program nehézségei, hiányosságai ellenére kiemelkedő jelentőségű, hiszen ennek köszönhetően a történelem során először kialakulóban van a hányatott sorsú népcsoport értelmiségi csoportja, amely a 21. századi körülményeknek megfelelően képviselheti a magyar kötődésű csángókat.

A helyi érdekvédelmi szervezet, a meglehetősen későn reagáló Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) és különösen a csángók ügyét ismét napirendre tűző magyar külpolitika erőfeszítéseinek köszönhetően a kérdés európai dimenziót is kapott. Az Európa Tanács raportőrt jelölt ki a csángó kérdés feltárására. A finn Tytti Isohookana-Asunmaa jelentésben tájékoztatta az ET a veszélyeztetett népcsoport helyzetéről. A dokumentumot 2001. május 23-án az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Állandó Bizottsága isztambuli ülésén a román diplomácia manőverei ellenére egyhangúan elfogadta és ajánlásokat fogalmazott meg a csángó kultúra védelme érdekében.⁷¹

⁷⁰ A magyarországi civil társadalom jelentős forrást biztosít a csángó oktatási program támogatására. A „Keresztyszülők a moldvai csángó-magyarokért egyesület” több ezer „keresztyszülőt” tömörít, akik évente 50-60 millió forinttal járulnak hozzá a csángó gyermekek magyar tanulásához.

⁷¹ <http://www.hunsor.se/dosszie/asunmaacsangokrolazetnek.pdf> Az Európa Tanács képviselőinek moldvai feltáró útjáról részletesen ír TÁNCZOS Vilmos: *Az Európa Tanács raportőrével a moldvai csángóknál. Egy moldvai út feljegyzései.* 2000. szeptember 5-8. című tanulmányában. http://old.csango.ro/hu_tud_iras.htm

A pozitív – bár rendkívül lassan és ellentmondásosan lezajló – folyamatok a legutóbbi időig nem érintették a moldvai katolikus egyházat. Petru Gherghel iași-i püspök az 1992-es és a 2002-es népszámlálások alkalmával a szószerűről felolvasatott püspöki körlevélben tette kötelezővé, hogy a hívek románnak vallják magukat.⁷² A templomokban továbbra is tilos volt a magyar szó. Tempfli József nagyváradi püspök Ion Robu bukaresti érseknek írott levelében beszámol arról, hogy Magyarfaluban Bogdán István primiciáján a magyar nyelven felolvasott evangélium hallatán a jelenlévő két román pap reverendáját ledobva kivonult a templomból.⁷³ A püspök rendre elutasította a csángók magyar nyelvű misézésre vonatkozó kérvényeit, 2000 októberében Kolozsvárt a romániai római katolikus püspöki kar konferenciáján csalásnak nevezte a csángók körében végzett aláírásgyűjtést.⁷⁴ Ugyanitt a csángó nyelvjárás létét vonta kétségbe. „A miséket azoknak is román nyelven tartjuk, akik a csángó zsargont használják. Csángó nyelv ugyanis nem létezik” – szögezte le a püspök, aki szerint a papság csak a hívekkel folytatott magánbeszélgetések vagy gyónások alkalmával használja az el nem ismert nyelvet.⁷⁵ Ugyanezzel az indokkal hárította el a magyar nyelvű mise iránti kérelmet a iași-i segédpüspök. Aurel Perca arra hivatkozva, hogy nem óhajtják „nem beszélt, vagy jelentéktelen nyelvek szerint” megosztani a katolikus közösségeket.⁷⁶

Petru Gherghel és Ion Robu bukaresti érsek elutasította az Európa Tanács 2001/1521 számú ajánlását, amely kimondta: a csángók „római katolikus vallású, nem homogén csoportot” alkotnak, ezért lehetőséget kell nyújtani számukra az anyanyelvű római katolikus misék hallgatására, valamint arra, hogy egyházi énekeiket anyanyelvükön adhassák elő.⁷⁷

A iași-i egyházmegye papjai híven követték püspökük magyarelles utasításait. Nem csupán a templomból tiltották ki a magyar nyelvet, de mindent elkövettek annak érdekében, hogy az egyre nagyobb létszámmal működő magyar oktatási programot megakadályozzák. „En személy szerint megtiltom a szülőknek és a gyermekeknek, hogy részt vegyenek azokon az órákon.” – mondta a templomban a szitási pap a híveknek, arra hivatkozva, hogy az angol órákat az iskolában, és nem magánházaknál, vagy valakinek az otthonában tartják.⁷⁸ Klézsén a pap kijelentette, hogy a magyar oktatásban részt vevő gyerekeket nem fogadja a bérmláson.⁷⁹

A Vatikán az évszázados hagyományoknak megfelelően kezdetben nem foglalkozott a csángó kérdéssel. Gherghel 2000 októberében még magabiztosan

⁷² LUKÁCS János: Összeírás előtti kampány Csángóföldön. Krónika (Kolozsvár), március. 5.

⁷³ Erdélyi Napló (Nagyvárad), április. 16.

⁷⁴ POZSONY (2004): 13.

⁷⁵ Gherghel ezzel Mihai Robu püspök érvelését újította fel. Robu a csángók nyelvét nem tartotta nyelvnek, hanem csupán „holmi alig érthető kevert tájbeszéd”-nek. JAKAB (2006) 23-24.

⁷⁶ LUKÁCS: i.m.

⁷⁷ A Vatikáni Rádió a csángókérdésről. Romániai Magyar Szó (Bukarest), január. 30.

⁷⁸ A román állam a legkisebb támogatást sem adja meg a magyar oktatási programnak, ezért az oktatást bérelt helyiségekben, magánházaknál tartják.

⁷⁹ http://www.csango.ro/index.php?page=mcsmsz_cafol

jelenthette ki. „Az ügyben többször tárgyalunk II. János Pál pápával, aki ránk bízta a döntést.”⁸⁰

A látszólagos változatlanság ellenére azonban ekkor már lassú elmozdulás kezdődött Róma politikájában. Mádl Ferenc, a Magyar Köztársaság elnöke 2001. október 9-én látogatást tett a Vatikánban, ahol felvetette a moldvai csángó-magyarok kérését az anyanyelvű hitélet bevezetésére. A tárgyalások után a magyar államfő kijelentette, hogy Rómában pozitív változásokat tapasztalt a csángó kérdés kapcsán. A találkozt követően a Vatikáni Rádió 15 perces angol nyelvű műsorban foglalkozott a csángókkal. A Szentszék álláspontjának változását jelezte, hogy Jean-Claude Perisset nuncius, aki korábban határozottan elutasította a csángó-magyarok anyanyelvű hitéletével kapcsolatos kezdeményezéseket, 2003. november 25-én fogadta Nyisztor Tinkát a pusztinai Szent István Egyesület vezetőjét és a megbeszélésen a magyar nyelvű hitélet támogatását helyezte kilátásba.⁸¹ A Vatikánban történt nyilvánvaló változás ellenére a iași-i püspökség semmit sem módosított magyarellenes politikáján. Petru Gherghel a Krónika szerkesztőjének a változásokat sürgető kérdéseire kijelentette: „*Senki nem fog kényszeríteni. Ebben az ügyben mindenképpen bennünket kérdezzenek meg. Mi elemezzük a helyzetet, és eldöntjük, hogy mi a teendő.*”⁸²

A főpásztor elutasító hozzáállása ellenére lassú, alig érzékelhető változások kezdődtek a csángó falvakban. 2003 júliusában a luizkalagori Palkó Ágoston és a magyarfalusi Pogár Róbert újonnan felszentelt papok első miséjüket magyarul mutatták be a két faluban. 2005 tavaszán a budapesti Teleki László Alapítvány a csángókérdéssel kapcsolatos nemzetközi konferenciáján részt vett Anton Cosa – Kósa Antal nagypataki születésű Kisinyovi püspök, aki előadásában elmondta az édesanyjától tanult magyar nyelvű imát. Óvatos bizakodásra adhatott okot, hogy a konferencián részt vett Ion Robu bukaresti érsek és Petru Gherghel iași-i püspök képviselőtében Vladimir Peterca a bukaresti teológia rektora is.

Az Alapítvány következő konferenciáján 2006. június 1-én Bákóban az egyházügyi kerekasztal résztvevői⁸³ egyetértettek abban, hogy az egyházi gyakorlatban példátlan a iași-i püspökség viselkedése. Ugyanezen a találkozón Vladimir Peterca kijelentette: „*Biztos vagyok benne, hogy szétszakítjuk a meg nem értés láncait, és minél hamarabb eljön az a nap, amikor majd örülnek a pusztinai, klézsei vagy más falvakbeli katolikusok....*”⁸⁴ A folyamat következő állomásaként 2008 május 9-én a Teleki László Alapítvány nemzetközi konferenciájának zárásaként Pusztinán a helyi plébános hozzájárult ahhoz, hogy Pogár Róbert magyarfalusi születésű pap a pusztinai Szent István templomban magyar nyelvű misét celebráljon. A misére, amelynek megtartását Petru Gherghel helytelenítette, nem harangoztak be, ennek ellenére azon több száz pusztinai vett részt.

⁸⁰ „Csángó nyelv nem létezik” Krónika (Kolozsvár), október. 26.

⁸¹ GAZDA Árpád: Áttörés a nunciátúrán. Csángó küldöttség kérte a magyar misét Bukarestben. Krónika (Kolozsvár), november. 26.

⁸² POZSONY (2004): 13.

⁸³ DIÓSZEGI (2006): 125.

⁸⁴ Uo. 131.

A pozitív folyamatokban fordulatot jelentettek Erdő Péter bíborosnak, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia és az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa elnökének a csángók ügyében tett lépései. A magyar főpap tárgyalásokat kezdeményezett a iași-i egyházmegyével. Meghívására Magyarországon folytatja tanulmányait a iași-i és a bukaresti püspökség két csángó származású papja. A bíboros felkérésére 2009 októberében magyar nyelvű misét celebrált Lábnyikon Cserháti Ferenc budapest-esztergomi segédpüspök, a Kárpát-medencén kívül élő magyarok lelki gondozásáért felelős főpap. A Teleki Alapítvány konferenciájának zárásaként Petru Gherghel koncelebrált misén a iași-i püspök két alkalommal is megszólalt magyarul.

A 2009 novemberében Iași-ban megrendezett magyar-román püspökkari konferencia után Petru Gherghel óvatosan fogalmazva kilátásba helyezte a magyar nyelvű misézés engedélyezését: *„Ott, ahol erre szükség van, ott ahol valóban akarják és nem ott, ahol a politikusok szeretnék. Ahol mi látjuk, hogy szükséges, biztosan lesz. Készülődünk rá. Nem mondom, hogy holnaptól, de készülődünk rá. Mi mindenre teljesen nyitottak vagyunk”*.⁸⁵

Valóban siker koronázza a moldvai csángóknak az anyanyelvi hitélet gyakorlásáért folytatott több évszázados küzdelmét? A csángó falvak mai gyakorlatát vizsgálva nincs sok ok a bizakodásra. A helyi papok nem tudnak vagy nem akarnak tudni a iași-i és budapesti egyházmegye közötti párbeszédéről. A súlyos félreértések és mélyen gyökerező gyanakvás is nehezíti a helyzetet. A közösségek félnek a papjuktól, s ha szeretnék, sem merik kérni a magyar nyelvű misézést. A papok félnek a püspöktől, és érthetetlen okok miatt tartanak a magyar nyelv megjelenésétől. Az is kiderült, hogy a papok között jelentős különbség van, a teljes és vad elutasítástól az óvatos szimpátiáig.

A magyar oktatási program falvaiban készített felmérésből kiderült, hogy a 2009. októberben lezajlott magyar-román püspöki miséről csak helyszínül szolgáló Lábnyik lakossága hallott.⁸⁶ A 15 faluból beérkezett válaszok alapján 10 település papja tud magyarul, de nyilvános helyen csupán öten szólalnak meg szüleik nyelvén. Reményt keltő, hogy a válaszadó tanárok hat helyszínen vélték úgy, hogy a iași-i püspök engedélye esetén a helyi pap tudna magyar nyelven misézni. Öt helyszínen merev elzárkózást prognosztizáltak egy vendég pap magyar nyelvű istentiszteletével kapcsolatosan, míg a többi esetben – püspöki engedéllyel – lehetségesnek tartják azt. A moldvai katolikus egyház belső viszonyait jól megvilágítja, hogy a papok még az egyértelműen plébánosi döntési hatáskörbe tartozó kérdésekben is a püspökség állásfoglalását kérik.

A csángó közösségekkel kapcsolatos válaszokból kiderül, hogy a magyar nyelvű hitéletre általában csupán lappangó igény van. Ez teljesen érthető, hiszen ez a népcsoport sohasem részesülhetett rendszeresen magyar nyelvű

⁸⁵ http://www.erdely.ma/hitvilag.php?id=61507&cim=puspokok_jaszvasarban_joguk_van_az_anyanyelvi_misehez_video

⁸⁶ A csángó falvak magyar nyelvű hitéletére vonatkozó kérdőívet a Teleki László Alapítvány felkérésére Tánczos Vilmos állította össze. A válaszokat a magyar oktatási program keretében a településeken élő magyar tanárok adták 2010 májusában.

pasztorációban. A csángó falvakban a II. vatikáni zsinat döntése (1962-1965) előtt latinul, azt követően románul folyt az istentisztelet, és az állami oktatás is kizárólag román nyelvű. Ennek ellenére sok faluban a kommunikáció nyelve még most is a magyar, így a mise előtt és után egymással magyarul beszélő emberek a templomban románul kell énekeljenek és imádkozzanak.

A válaszokból kitűnik, hogy a magyar nyelvű hitéletet többnyire a 40-50 éves és annál idősebb generáció igényelné. A válaszadók szerint az is nyilvánvaló azonban, hogy ha a még magyarul beszélő falvakban választható lehetőség lenne a magyar mise, azon sokan – a fiatalabbak is – részt vennének.

A jövőt illetően megállapítható, hogy a megoldás kulcsa a iasi-i püspökség kezében van. Csak határozott és gyors változások esetén hangozhat fel magyar ének és ima a csángó falvak templomaiban, hiszen a 21. század globalizációs folyamatai miatt a csángók asszimilációja jelentősen felgyorsult. Ha a püspökség az eddigiekben tapasztalt „*időhúzás*” taktikáját folytatja, még a rendszeres magyar nyelvű mise bevezetése előtt elsorvad a magyar nyelvű hitéletre ma még tapasztalható igény, és ezzel egy kiemelkedően értékes színfolt tűnhet el Európa homogenizálódó, egyre szürkülő kultúrájából.

Diószegi László: „...nálunk most es a Templomban a nyelvünk tiltoa vann.” A moldvai csángók magyar nyelvű hitéletének története és jelene